

Raport ewaluacyjny projektu

Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce

dla Fundacji Ośrodek Karta

Warszawa, 30 kwietnia 2016 roku

Wstęp

W ramach programu „Obywatele dla Demokracji” finansowanego ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego, którego celem było wsparcie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i zwiększenie udziału organizacji pozarządowych w budowaniu sprawiedliwości społecznej, demokracji i zrównoważonego rozwoju, Fundacja Ośrodka Karta otrzymała dofinansowanie na projekt "Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce". Konkurs, w którym otrzymano dofinansowanie dotyczył tzw. projektów systemowych, które były przeznaczone na działania nastawione na przygotowanie i wdrożenie systemowych rozwiązań służących wzmocnieniu i podniesieniu jakości działania całego sektora pozarządowego lub jego poszczególnych „branż”. To właśnie problemy branżowe¹ były tu głównym obszarem zainteresowania. W ramach projektu przewidziana została ewaluacja, która ma ocenić efektywność działań całego projektu i pozwolić sporządzić wytyczne co do kierunków na przyszłość. Ewaluację przeprowadziła Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego w okresie październik 2015 – kwiecień 2016 roku.

---

¹ działania mające na celu zidentyfikowanie i zaproponowanie rozwiązań problemów/potrzeb specyficznych dla poszczególnych rodzajów organizacji pozarządowych (np. organizacji działających w obszarze pomocy społecznej, edukacji lub kultury, think tanków, organizacji strażniczych lub zajmujących się reprezentowaniem i rzecznictwem interesów, organizacji lokalnych, miejskich lub zajmujących się wspieraniem organizacji i inicjatyw obywatelskich).

I Założenia badania

Istota zmian systemowych

1. System jest to pewna funkcjonalna całość (układ elementów i efekt ich współdziałania), której struktury (układ i relacje pomiędzy elementami) determinują funkcjonowanie całości. W badanym przez nas systemie elementami są głównie archiwa społeczne, a sposób ich wzajemnego funkcjonowania oparty o wewnętrzne relacje (w tym spontaniczną aktywność osób i instytucji), system finansowania oraz regulacje za pomocą norm prawnych składa się na całościowy system.

2. Zmiana systemowa to w istocie modernizacja (przekształcenie się) całego systemu. Może ona dotyczyć budowy zupełnie nowego systemu (z chaosu lub po dezintegracji poprzedniego systemu) jak i znaczącej zmiany jakościowej elementów, ich wzajemnego układu lub relacji między nimi, systemu funkcjonującego

3. Zmianę systemową możemy oceniać w dwóch różnych płaszczyznach;

* zmiany - porównania tego co było do tego co jest

* zbliżania się do pewnego ideału

Cel badania

Celem badania była przede wszystkim próba odpowiedzi na pytanie o systemowość zmian wprowadzonych w ramach realizacji projektu, czyli

1. Czy w wyniku realizacji projektu nastąpiła zmiana systemowa?

2. Czy zmiany, które nastąpiły przyczyniły się do „stabilizacji archiwistyki w Polsce”

3. Jakich zmian (systemowych) w przyszłości należałoby oczekiwać dla większej „stabilizacji archiwistyki w Polsce”

Problemy przed rozpoczęciem projektu

We wniosku o dofinansowanie Fundacja Ośrodka Karta tak definiowała podstawowe problemy - *brak*:

- *trwałości działania spowodowany niestabilną sytuacją prawną i finansową (w końcu 2013 było ok. 400 archiwów społecznych, ciągle powstają lub „samoidentyfikują się” nowe, ale wiele upada z braku wsparcia, co stanowi zagrożenie dla gromadzonego narodowego zasobu archiwalnego).;*
- *specjalistycznej wiedzy archiwów społecznych, dotyczącej metodyki pracy z archiwaliami.;*
- *dostępu do narzędzi do digitalizacji oraz konserwacji zbiorów;*
- *bezpłatnych i łatwych w obsłudze narzędzi służących archiwizacji i komputeryzacji zbiorów;*
- *promocji własnych działań, niska świadomość w społeczeństwie istnienia archiwów społecznych i jej wagi kulturowej.*

Koncepcja badań

1. Badania mają - definiując elementy systemu, ich układ i wzajemne relacje oraz punkty odniesienia - wskazać na zmianę, która zaszła w dwóch obszarach:

- samoświadomości elementów – subiektywna relacja podmiotów (osób zainteresowanych zmianą)
- zmian instytucjonalnych w otoczeniu – obiektywne zmiany prawne i organizacyjne

2. Badanie opierało się z jednej strony na analizie dokumentów i obserwacji uczestniczącej (m.in. uczestniczenie w Kongresie Archiwów Społecznych), z drugiej - na badaniu fokusowym z udziałem pracowników projektu i wywiadach swobodnych z beneficjentami projektu oraz z osobami zainteresowanymi niebędącymi beneficjentem projektu Grupa fokusowa miała za zadanie odpowiedzieć na pytanie: jaki jest idealny model (jak powinien funkcjonować system) i jaką zmianę udało się wprowadzić (jak było, a jak jest), zaś wywiady były weryfikacją wizji realizatora projektu.

Przebieg badania

Badanie - poza analizą dokumentów projektowych oraz uczestnictwem w wydarzeniach realizowanych w projekcie (I Kongres Archiwów Społecznych Warszawa październik 2015, obserwacja aktywności na facebooku <https://www.facebook.com/ArchiwaSpoleczne/>) - opierało się na badaniu fokusowym i czterech wywiadach. Badanie odbyło się 18 kwietnia w siedzibie Fundacji Ośrodka Karta i uczestniczyło w nim pięć kluczowych osób realizujących projekt. W kwietniu też przeprowadzono cztery wywiady z przedstawicielami organizacji uczestniczącymi w projekcie: Ośrodek Pogranicze, Towarzystwo Przyjaciół Miasta Ogrodu Podkowa Leśna, Bronowickie Archiwum Społeczne, a także przedstawicielem inicjatywy lokalnej Stowarzyszenie Zielone Zagłębie, nie włączonej w realizację projektu.

II. Wyniki badania

Wizja systemu

Z dyskusji fokusowej jawi się pewien zarys systemu docelowego. Opiera się on na działających niezależnie archiwach społecznych o różnych wielkościach (duże i małe instytucje), mniej lub bardziej sfokusowanych tematycznie i terytorialnie. Organizacje te najczęściej przyjmują formę prawną organizacji pozarządowych lub też korzystają z formy prawnej bibliotek lokalnych (możliwe jest wykorzystanie obu tych form jednocześnie – np. organizacja działająca przy bibliotece). Od tych podstawowych elementów, ich liczby i siły (a więc zasobów ludzkich i finansowych) zależeć będzie funkcjonowanie systemu.

Elementy systemu

Podstawą systemu są archiwa społeczne. **Archiwum społeczne powstaje w efekcie celowej oddolnej działalności obywatelskiej. Jego główną misją jest aktywne działanie na rzecz ratowania i ochrony dziedzictwa kulturowego, a celem – pozyskiwanie, zabezpieczanie, opracowanie i udostępnianie materiałów wchodzących w skład niepaństwowego zasobu archiwalnego.**²

Poważnymi kłopotami zdefiniowanym na etapie budowy systemu jest instytucjonalizacja archiwów, rozumiana jako powolne przekształcanie się

1. prywatnych zbiorów kolekcjonerskich w otwarte archiwa społeczne będące własnością społeczną;
2. zasobów będących w zasobach organizacji pozarządowej w integralne zbiory archiwalne;
3. działającej ad hoc organizacji w profesjonalny podmiot zarządzający zbiorami.

---

2   Za http://archiwa.org/as_definicja.php

Na wszystkich tych poziomach tworzenie systemu napotyka na poważne problemy, które wynikają zarówno z warunków wewnętrznych (nastawienie kolekcjonerów, brak zaplecza ludzkiego, słabość instytucjonalna organizacji) jak i zewnętrznych (problemy własnościowe, brak warunków – techniczne i finansowe kłopoty z profesjonalizacją archiwizacji zasobów, a także słabość organizacji pozarządowych jako słabość systemowa sektora w Polsce). Świadomość wagi, ilości i jakości elementów systemu dla jakości systemu jest podstawowa i warunkująca. Brak wzmocnienia poszczególnych elementów systemu wydaje się podstawową barierą, tzn. bez silnych archiwów nie jest możliwe powstanie systemu, który by wspierał powstawanie i wsparcie nowych archiwów. System opierać się bowiem musi 1) na zagregowanych doświadczeniach poszczególnych inicjatyw, 2) na pewnej masie krytycznej, która uzasadniania zmiany systemowe w systemie wyższego rzędu (polityki publiczne).

Wewnętrzna organizacja systemu

Podstawą systemu – obok jego części składowych – są relacje pomiędzy organizacjami. W wizji funkcjonowania systemu te relacje postrzegane są jako partnerskie, mowa jest więc o współpracy organizacji. Doświadczenia projektu pokazują różnorodne potrzeby organizacji do współpracy. Dotyczą one

1 zarówno kwestii merytorycznych, czyli współpracy w obszarach tematycznych (np. konkretny okres historyczny) lub formach działania (np. archiwa historii mówionej).

2 współpracy terytorialnej. W archiwach – szczególnie związanych z miejscem (mała ojczyzna, region) – konieczne wydaje się zapewnienie przepływu informacji, wzajemnego wsparcia i ewentualnego łączenia zasobów („Karta prowadziła takie interwencje przejmując jakieś zagrożone zniszczeniem zasoby z Zachodniopomorskiego, ale to powinno zostać w regionie”) na poziomie najniższym – lokalność, region.

3 integracji na poziomie krajowym, która w ramach projektu przyjęła z jednej strony formę „Sieci Archiwów Społecznych”, z drugiej pomysłu cyklicznego Kongresu Archiwów Społecznych. Te instytucje mogłyby pełnić funkcje

rzecznicze i promocyjne na poziomie krajowym i (ewentualnie) międzynarodowym

Z wypowiedzi uczestników panelu wynika, że elementy tego systemu funkcjonują w jakiejś formie już dziś, jednak po projekcie widać wyraźnie, że systemowi brak jest stabilności i odpowiedniej „muskulatury”, co wynika nie tylko z faktu, że archiwa są jeszcze nieliczne i często zbyt słabe, ale także z faktu iż:

1 porozumienia organizacji powiązanych tematem lub terytorium powstają, ale są raczej w formie załączkowej.

2 nie istnieje stabilny system wsparcia

3 Sieć opiera się na deklaracjach i – gdyby nie Ośrodek Karta – pewnie w obecnej chwili nie wytrzymałaby próby czasu

4 Planowany II Kongres również „wisi” organizacyjnie na Karcie.

System współpracy jest w trakcie tworzenia i opiera się w dużej mierze na wypracowanym w projekcie wsparciu Karty i na jej organizacyjnej sile. Potrzeby integracji sektora (w projekcie zaspokajały je - wymiana doświadczeń, budowa sieci, Kongres Archiwów) jak i konieczny system wsparcia (finansowego i pozafinansowego), który wzmacniałby ilościowo i jakościowo rozwój elementów tworzących system był w projekcie zaspokajany. Takim wsparciem – na czas projektu - była Fundacja Ośrodka Karta, która za pomocą szkoleń, doradztwa, narzędzi inkubowała (inicjatywy pojedynczych osób przekształcały się w organizacje) i wspierała rozwój poszczególnych inicjatyw. Jednak oznacza to, że albo Ośrodek Karta musi wziąć na siebie obowiązki lokomotywy procesu tworzenia systemu, albo umiejętnie przeprowadzić proces delegowania zadań i oddawania kompetencji. Znacząca pozycja Karty w systemie może nie sprzyjać chęci przejmowania zadań od Karty. .

Warunki zewnętrzne systemu

Oczywiście system funkcjonuje w jakimś otoczeniu, z którym jest powiązany różnymi zależnościami (input, output). Na zewnątrz składa się szerszy system instytucjonalny (archiwa państwowe, instytucje kontroli i nadzoru itp.) oraz system normatywny (zarówno

krajowy jak i międzynarodowy np. wytyczne Międzynarodowej Rady Archiwów). Kształtowanie systemu poprzez zmianę otoczenia i impulsy zewnętrzne może wiązać się ze znaczącymi profitami, ale też z dużymi zagrożeniami. Dlatego myślenie o tworzeniu warunków systemowych należy prowadzić bardzo rozważnie.

Jeśli chodzi o system prawny, to choć istnieje w prawie polskim pojęcie „niepaństwowe zasoby archiwalne” to jednak daleko mu do dookreślenia (co może być zaletą – elastyczność podejścia, jak i wadą - brak możliwej operacjonalizacji pojęcia). Jednak zdając sobie sprawę jak niebezpieczne dla oddolnego, społecznego ruchu archiwów społecznych jest jego odgórne regulowanie, to wydaje się, że odpowiednie, dobrze skonsultowane i zaakceptowane przez środowisko zmiany prawne zwiększyłyby możliwość działania.

1 Definicja archiwum społecznego. Brak takiej definicji, a także widzenie archiwów nie jako zasobów archiwalnych ale osób prawnych nimi zarządzającymi, ma swoje konsekwencje. Gdyby np. miał powstać centralny rejestr archiwów (a to z punktu widzenia dobra publicznego jakimi są dokumenty dotyczące naszej historii powinno być jednak celem) to taka definicja byłaby konieczna. Przy czym chodzi tu o rejestr (np. w analogii do rejestru OPP), którego funkcje powinny być przede wszystkim informacyjne oraz standaryzacyjne (spełnianie podstawowych warunków).

2 Ułatwienie działania archiwum społecznym zabezpieczenia i upublicznienia zasobów archiwalnych. Tu mamy do czynienia zarówno z koniecznością współpracy z archiwami państwowymi (korzystanie z zaplecza technicznego – sprzęt i usługi digitalizacyjne są zbyt drogie dla początkujących archiwów społecznych) jak i z problemami prawnymi dyskryminującymi niepubliczne archiwa np. wyłączenia organizacji pozarządowych z możliwości jakie daje ustawa Prawo autorskie w zakresie dzieł osieroconych i dozwolonego użytku edukacyjnego. Te rozwiązania prawne wymagają mądrych zmian.

3 Ujednolicenie podejścia. Widzenie archiwów społecznych poprzez pryzmat formy prawnej, zarządzającej tym archiwum powoduje wiele niedogodności. Jedną z nich jest stosowanie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie do konkursów grantowych, co utrudnia np. bibliotekom udział w tych konkursach. Również system dotacji w obszarze działań Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego wymaga zmian – w celu zrównania szans podmiotów z różnych sektorów.

Kwestie prawne regulują zasady funkcjonowania, odpowiedzialności, sposobów dofinansowania zadań publicznych prowadzonych przez archiwa społeczne ze środków publicznych. Osobną kwestią jest możliwość niefinansowego wspierania działań archiwów społecznych, która nie musi mieć form tworzenia instytucji wsparcia publicznego (kolejne narodowe centrum) ale opierać się na możliwość współpracy (np. partnerstwa publiczno-prywatne i publiczno-społeczne) archiwów społecznych z administracją publiczną. Tu ważna kwestia są też relacje z innymi strukturami administracji publicznej, tak samorządowej jak i wyspecjalizowanych służb np. instytucja konserwatora zabytków.

Struktura systemu i dylematy do rozstrzygnięcia

Podsumowując, docelowy system musi opierać się na trzech podstawach:

- 1 dostatecznie silnych i licznych archiwach społecznych, które posiadają wystarczającą samoświadomość i zaplecze organizacyjne by stać się rzeczywistym partnerem dla działań integracyjnych i rozmów z administracją
- 2 zintegrowanym środowisku (branży), która potrafi artykułować i reprezentować wspólne interesy, oraz zapewnić spójność działań i dobry wizerunek
- 3 sprzyjających warunkach zewnętrznych – prawno-instytucjonalnych zapewniających stabilny rozwój archiwów niepaństwowych

Dzięki realizacji projektu udało się zdiagnozować najważniejsze elementy dobrego systemu archiwów społecznych. Część z tych elementów istnieje w formie załączkowej, innych potrzeba jest wyraźna, ale nie ma pewności kto miałby wziąć na siebie obowiązki itp. Sprowadza się to do kilku dylematów, które muszą być rozstrzygnięte w ostatecznym modelowym systemie:

Szczególne znaczenie w systemie Fundacji Ośrodka Karta, która w wyniku własnych dokonań, ale także liderowania projektem systemowym stała się punktem odniesienia zarówno dla przedstawicieli administracji jak i archiwów społecznych. Ma to oczywiście dobre i złe strony (tak dla samej instytucji jak i całego systemu) – jednak to w dużej mierze od decyzji (lub niedecyzji) Fundacji Ośrodka Karta będzie zależała stabilność systemu. Za tym idzie kilka ważnych dylematów:

1 Kto zapewni, ciągle jeszcze słabemu środowisku archiwów społecznych, funkcjonowanie systemu wsparcia. W docelowym modelu taki ośrodek ma ważne funkcje, ale może być to zarówno pojedyncza organizacja wsparcia (np. program w Fundacji Ośrodka Karta, lub w jakiejś organizacji będącej częścią infrastruktury III sektora), albo organizacja parasolowa (działająca na rzecz swoich członków), albo wręcz jednostka rządowa.

2 Czy taką jednostką może być powstała Sieć Archiwów Społecznych, która na razie opierała się na działaniach projektowych, ale czeka ją myślenie o samodzielności.

3 Jak budować terytorialne (regionalne) formy współpracy, które mają ważną funkcję do spełnienia, ale nie mają szans (w najbliższej przyszłości) na stabilne funkcjonowanie.

Zmiany systemowe dokonane dzięki projektowi i ich ocena

Uczestnicy panelu sformułowali kilka niewątpliwych sukcesów realizowanego projektu, które dotyczyły tych trzech podstaw systemu:

1 archiwa społeczne

- Udało się poprzez cykl szkoleń i doradztwa wzmocnić merytoryczno-organizacyjnie (ilościowo³ i jakościowo) archiwa społecznych - w sumie ok. 200 archiwistów z ok. 100 organizacji
- Udało się stworzyć i udostępnić narzędzie systemu archiwizacji - Otwarty System Archiwizacji - OSA

2 integracja branży

- Udało się wzmocnić budowanie poczucia tożsamości wśród ludzi z archiwów (poculi wspólnotę, zobaczyli, że jest ich więcej)

---

³ Ilościowo chodzi o przekształcenie prywatnych zbiorów w archiwa w formie zinstytucjonalizowanej – organizacje pozarządowe

- Udało się podjąć kroki w celu instytucjonalizacji współpracy – stworzenie sieci grudzień 2015, uchwalenie Karty Zasad na I Kongresie Archiwów Społecznych – październik 2015

3 zmiany prawno-instytucjonalne

* udało się zmienić nastawienie administracji – m.in. podpisano umowę między Ośrodkiem KARTA a Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych dotyczącą m.in. wypracowania modelu współpracy archiwa państwowe-archiwa społeczne, a także zaczęto stosować oficjalnie pojęcie „archiwum społeczne” w dokumentach Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

* udało się doprowadzić do zmian prawnych. Znowelizowana ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach weszła w życie 1 listopada 2015

W celu weryfikacji osiągnięć projektu przeprowadzono cztery wywiady, które poprzez swobodne wypowiedzi na trzy pytania⁴ miały zweryfikować tezy sformułowane przez osoby realizujące projekt.

Jeśli chodzi o zmiany to wszyscy uczestnicy projektu zwrócili uwagę na

1. wzmocnienie organizacji – „profesjonalizowanie i standaryzacja działań” „robić coś lepiej i do tego w podobny sposób”, „otrzymaliśmy dobre narzędzie do tworzenia bazy danych”
2. lepszą samoorganizację - „lepszy kontakt wewnątrz środowiska, wzajemne poznanie, nawiązywanie współpracy, doradzanie sobie nawzajem”, „samoorganizacja się środowiska, a co za tym idzie wspólne wypracowanie definicji i uzyskanie umiejętności komunikowania się na zewnątrz” „integracja środowiska, zarówno spotkania osobiste jak i poprzez forum, wymiana doświadczeń”

---

⁴ Jaka, według Pana/Pani, zmiana nastąpiła w sytuacji archiwistyki społecznej w wyniku projektu? Czy, według Pana/Pani, były to zmiany idące w dobrym kierunku? Co, według Pana/Pani, warto by zrobić w przyszłości, dla polepszenia systemowych ram działalności archiwistyki społecznej?

3. dostrzeżenie archiwów – przede wszystkim przez ogłoszony konkurs grantowy, nawet przez tych, którzy ostatecznie nie startowali.

Zdecydowanie wszyscy czterej respondenci wyraźnie podkreślali dobry kierunek zmian - „krok w bardzo dobrym kierunku”. Szczególnie rolę konkursu i współpracy z administracją. Wskazywano też na wagę faktu, że „uczestniczyliśmy w wypracowywaniu tych zmian”. Podkreślano jednak szereg wątpliwości. Po pierwsze., że „dopiero skorzystanie z tych zmian będzie próbą, czy rzeczywiście jest to zmiana w dobrym kierunku” „czas pokaże”. Odwoływano się do intencji administracji „nie do końca dobrze działającej” formułując wątpliwość „czy te działania nie są raczej formą rozeznania sytuacji w zasobach archiwów niepaństwowych”, że te działania są „nie do końca bezinteresowne - rozeznanie się i zapewnienie sobie dopływu archiwów”. Wskazywano na „niebezpieczeństwo, że ta profesjonalizacja i standaryzacja spowodują utratę spontaniczności, żywiołowości, czyli wielkich atutów archiwów społecznych”.

Pytanie o dodatkowe działania miało też zweryfikować samą strukturę modelu. Wydaje się jednak, że jest tu zgodność, choć oczekiwania są duże:

- 1 Konieczne jest dalsze „wsparcie na każdym poziomie. Brak wiedzy, narzędzi i środków”, potrzeba „dodatkowo wsparcia face to face. Archiwa to domena ludzi z poprzedniej epoki, wsparcie dotyczy kwestii cyfrowych. Tu jest przepaść. Nie wystarczy dostarczyć zaawansowanych technologii osobom z czasów przedcyfrowych. Potrzeba „kładki nad przepaścią”. Potrzebne jest „dalsze wzajemne uczenie się (m.in. przy wdrażaniu OSY) metodyki archiwizacji”

- 2 Potrzebna jest „stabilizacja finansowa, - jeden konkurs to stanowczo za mało”, „profesjonalna digitalizacja zasobów – generuje wysokie koszty (zlecenie lub wyposażenie pracowni). Udostępnienie pracowni profesjonalnych instytucji publicznych. Inaczej archiwa robią na zasadzie lepiej żeby było słabe niż by nie było w ogóle”, konieczne jest „uproszczenie formalności przy staraniu się o środki”, „chodzi o to by łatwiej i mniej czasochłannie .pozyskiwać środki”, „by można się zająć pracą merytoryczną”. Kwestia czasu społeczników pojawia się także i w innej wypowiedzi

„brak czasu – praca w archiwach społecznych to domena emerytów, jak chce się innych to potrzeba albo wsparcia profesjonalnego dla wolontariuszy, albo finansów na zatrudnienie”.

3 W zasadzie nie było postulatów do zmian legislacyjnych, zwrócono jedynie uwagę na „prawa autorskie - nowe rozwiązania i rozwiązanie zaległości - co z przekazanymi w dobrej wierze zasobami, o których nic nie wiadomo”.

W tym kontekście bardzo ciekawy był wywiad kontrolny z osobą, która nie była związana z projektem. W sytuacji braku lokalnych archiwów, gdy mamy do czynienia z nieorganizowanymi historykami amatorami, duża waga przywiązywana była do instytucjonalizacji. Ta samoorganizacja i samoświadomość jest w wielu miejscach dopiero w powijakach. Konieczna jest „forma organizacyjna, pojedyncza osoba nie da rady...”. „Samorząd potrzebuje instytucjonalnego partnera”. Są w samorządzie „konkursy na kulturę” i, to że środki finansowe nie idą na archiwa to raczej brak zgłaszania zapotrzebowania ze strony organizacji niż świadoma polityka władz. Zwrócono uwagę, że instytucje samorządowe (pobierające z konieczności duże pieniądze publiczne na zabezpieczenie najważniejszych obiektów) „nie ze wszystkim sobie radzą” i przydałaby się im pomoc ze strony organizacji. Historia lokalna jest w wielu obszarach „historią nieznaną”. W tym kontekście – w przedstawionej wizji systemu – brakuje roli samorządu jako partnera, choć przecież biblioteki, domy kultury, muzea to często placówki podległe i finansowane ze środków samorządowych i mogłyby być jakąś formą wsparcia.

Podsumowując, przeprowadzone wywiady potwierdzają, że ocena projektu i wizja „idealnego” systemu wśród osób realizujących projekt jak i beneficjentów projektu w zasadzie się pokrywa.

Czy nastąpiła zmiana systemowa

Jak pokazane było w części wstępnej „zmiana systemowa” może być rozumiana w różny sposób. Jako po prostu zmiana w systemie – wtedy im szersze i głębsze zmiany nastąpiły z tym większą zmianą systemową mamy do czynienia. W drugim podejściu zmiana systemowa mówi o przybliżaniu się do pewnego modelu „idealnego” systemu. Nie chodzi więc o jakakolwiek zmianę, ale zmianę w odpowiednim kierunku. Obecnie spróbujemy opisać zmiany jakie zaszły w czasie realizacji projektu (badanie nie sprawdzało na ile wszystkie te zmiany

były bezpośrednim wynikiem realizacji działań projektowych) w kontekście tych dwóch sposobów mówienia o zmianie systemowej.

Zmiana elementu systemu	Przybliżenie do modelu
ELEMENTY SYSTEMU	
1. Wzmocnienie merytoryczno-organizacyjne (ilościowo i jakościowo) archiwów społecznych	
Raczej TAK	TAK
<p>UWAGI: brak wystarczających danych dotyczących tej zmiany - wydaje się, że nie są wystarczające jeśli chodzi o „masę krytyczną”. Mocniejsze organizacje przybliżają system do modelu, jednak istnieje niebezpieczeństwo tzw. „oligarchizacji sektora” czyli dominacji kilku znaczących graczy.</p>	
2. Powstanie narzędzi systemu archiwizacji - Otwarty System Archiwizacji, OSA	
TAK	TAK
<p>UWAGI: Skuteczność narzędzia zależy 1) od masowości jego wykorzystania, 2) od instytucji administrującej uwspólnionymi bazami.</p>	
STRUKTURA SYSTEMU	

3. Budowanie poczucia tożsamości wśród ludzi z archiwów (poczuli wspólnotę, zobaczyli, że jest ich więcej)	
TAK	TAK
<p>UWAGI: Budowanie samoświadomości organizacji to początki tworzenia struktury systemu, jednak wiele zależy od siły organizacyjnej poszczególnych elementów, a także od ich słabą „zdolności koalicyjnej” – czy będą mogły i chciały współpracować.</p>	
4. Udało się podjąć kroki w kierunku instytucjonalizacji współpracy	
TAK	Raczej TAK
<p>UWAGI: Karta, Sieć, Kongres to ważne kroki na drodze samoorganizacji. Jednak zdolności organizacyjne sieci oraz dotychczasowe doświadczenia sektora pozarządowego w Polsce w tym zakresie pokazują, że trudno już teraz przeceniać efekt powstania tych struktur. Pytaniem pozostaje trwałość efektów.</p>	
OTOCZENIE SYSTEMU	
5. Administracja publiczna zauważyła problem (dotyczy to nie tylko archiwów państwowych, ale także Ministerstwa Kultury, Wydziałów Uniwersyteckich, Archiwistów...	

TAK	TAK
<p>UWAGI: Zobaczenie problemu i istniejącego choć jeszcze słabego partnera to dobry punkt wyjścia – konieczne jest jednak kontynuowanie procesu rzeczniczego.</p>	
<p>6. Zmiany strukturalno-prawne – stworzenie ścieżki finansowania</p>	
TAK	TAK, choć osiągnięta zmiana nie całkiem pasująca do modelu, z uwagi na wykluczenie bibliotek publicznych
<p>UWAGI: Zmiany prawne wzmocniły pozycje archiwów społecznych (ale tylko w formie organizacji pozarządowych) i stworzyły mechanizm, że dofinansowane zbiory w wypadku likwidacji podmiotu trafiają do archiwów państwowych, co może być ze szkoda dla lokalnych środowisk.</p>	

III. Wnioski i rekomendacje

Projekt "Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce", był niewątpliwie projektem systemowym (w rozumieniu programu grantodawczego), równocześnie zmiany systemowe – zarówno w kwestii zmian strukturalnych (jest inaczej niż było) jak i zbliżania się do modelu (jest lepiej niż było) – są bardzo wyraźne. Głównie z powodu tego, że system nie istniał i dopiero w wyniku projektu nadano mu kształty. Oznacza to, że można stwierdzić, że realizacja projektu systemowego zakończyła się sukcesem.

Dobrze zdefiniowane problemy oraz rzeczywista potrzeba na jaką odpowiadał realizowany projekt zapewnił sukces projektu, który oznaczał zmianę systemową. Niestety nie ma jednak pewności, że zmiana, która się dokonała jest trwała. Zarówno wzmocnienie poszczególnych organizacji, tworzenie struktur wewnętrznych systemu jak i zmiany prawno-instytucjonalne może okazać się – bez kontynuacji – krótkotrwałe i podatne na zmiany. W tym kontekście możemy mówić o systemie *in statu nascendi* (niedokończonym) czy systemie niestabilnym (płynnym). Konieczna jest dalsza działalność na rzecz dokończenia procesu i ustabilizowania dokonanych zmian. System ten – jak się wydaje – działa siłą projektowego rozpędu i trudno przewidzieć (przy braku jasnej deklaracji Karty – na ile będzie dalej wspierać ten proces) czy zmiany będą trwałe. Rozstrzygnięcie dylematów (częściowo wymienionych wyżej) zadecyduje o tym na ile osiągnięta zmiana utrwali się w systemie, a na ile system ten będzie dryfował.

W tym kontekście wydaje się konieczne:

- 1 Wypracowanie, w ramach wewnętrznych prac Fundacji Ośrodka Karta, jasnego stanowiska co do dalszej jej roli w funkcjonowaniu systemu (wsparcie, integracja, rzecznictwo). To od tych decyzji zależeć będzie które z funkcji systemu pozostaną „nieobsadzone”, a więc
  - czy i w jaki sposób będzie kontynuowane wsparcie dla organizacji podstawowych – archiwów społecznych
  - kto będzie liderem procesów integracyjnych branży
  - w jaki sposób mają być wypracowywane cele programowe rzecznictwa i kto odpowiadać będzie za proces komunikacji z partnerami zewnętrznymi.

- 2 To w odniesieniu do tych decyzji Fundacji konieczne jest dookreślenie celów Sieci Archiwów Społecznych. Najgorszym scenariuszem mogłoby okazać się działanie konkurencyjne, gdy niedoprecyzowany podział zadań doprowadziłby do wewnętrznej konkurencji w i tak słabej branży, lub przy zbyt dużych oczekiwaniach wobec „patronatu” Karty zaniechanie działań samoorganizacyjnych.
- 3 Planowany II Kongres Archiwów Społecznych może i chyba powinien być takim momentem, w którym zostaną sformułowane nowe cele rzecznicze i określony podział pracy.

Już po zakończeniu realizacji projektu systemowego, Ośrodek KARTA otrzymał dofinansowanie kolejnych dwóch projektów związanych z archiwistyką społeczną, a przewidziane w nich działania wprost realizują wypracowane rekomendacje.

1. W ramach projektu „Archiwistyka społeczna - potencjał działań oddolnych w sferze historii i dziedzictwa” realizowanego w latach 2016-2017 stworzone zostanie webowe narzędzie Otwartego Systemu Archiwizacji, ułatwiające publikowanie informacji o zbiorach w internecie. Karta będzie też wspierać archiwa społeczne we wdrażaniu OSA. Uaktualniona zostanie baza archiwów społecznych, oraz opracowany zostanie raport podsumowujący zjawisko archiwistyki społecznej w Polsce. Znajdzie się w nim analiza potencjału merytorycznego zbiorów AS-ów, analiza polityki państwa w stosunku do tego ruchu, opis zmian w nauce zachodzących pod wpływem AS, informacja o zagrożonych zbiorach społecznych, analiza czynników sprzyjających rozwojowi AS. Projekt dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
2. W ramach projektu „Archiwa społeczne w Polsce - stan obecny i perspektywy”. W trakcie jego realizacji zmodernizowana zostanie baza archiwów społecznych na standard stosowany w archiwach państwowych, analizowane będą metody i sposoby opracowania zbiorów w archiwach społecznych, zanalizowane zostaną problemy metodyczne związane z wdrażaniem w AS-ach międzynarodowych standardów opisu archiwalnego, wskazane zostaną możliwości agregacji danych o zasobach archiwalnych archiwów społecznych. Projekt jest współfinansowany ze środków

otrzymanych od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2016”.

Oba zaplanowane projekty wpisują się w działania zainicjowane ewaluowanym projektem systemowym i są jego naturalną kontynuacją, realizującą wnioski i rekomendacje jakie pojawiły się po ewaluacji projektu systemowego. Zrealizowany projekt systemowy, oraz niektóre jego działania kontynuowane w ramach kolejnych dwóch projektów znacząco mogą przyczynić się do wzmocnienia archiwów społecznych i wzrostu ich znaczenia. Jednak zdiagnozowane w ewaluacji wyzwania (np. konieczność zapewnienia funkcjonowania wszystkich elementów systemu) będą też przesadzać o systemowych efektach kolejnych projektów.